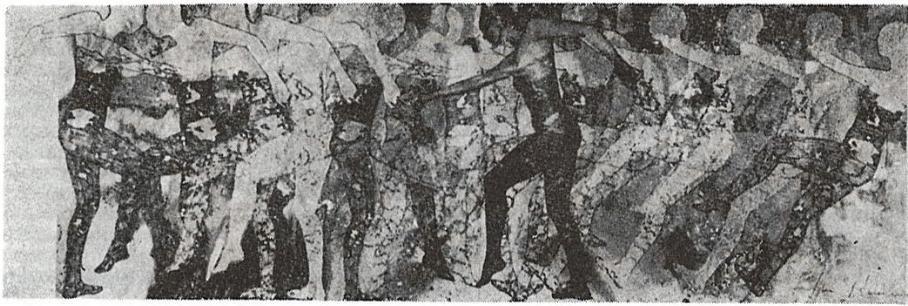

NOVE KNJIGE

Ana Atanacković: POKRETI, crtež

ZVONIMIR RADELJKOVIC: »Ka Američkoj književnoj tradiciji: Henri Dejvid Toro«, »Svjetlost«, Sarajevo, 1980.

Piše: TVRTKO KULENOVIC

Knjiga Zvonimira Radeljkovića, kako joj već i samo ime kaže, predstavlja doprinos istraživanju američke književne tradicije i pogotovu, razumljivo, doprinos našem poznavanju te tradicije. No, istovremeno, jednom svojom nimalo nebitnom dimenzijom, a zahvaljujući ličnosti iz američke književne tradicije na koju je skoncentrisala svoju pažnju, Henri Dejvidu Toro, ova knjiga predstavlja i doprinos istraživanju istorije odnosa između dva najkrupnija kulturna kruga naše planetarne civilizacije, Zapada i Istoka. Taj drugi doprinos ove knjige vezan je, prema tome, za onaj njen deo u kojem autor, kako sam u uvodu napominje, »pokušava da ustani u različite vrste i stepene uticaja koji na Tora vriš njegova lekitira, kao i načine na koje on književno nasljeđe uklapa u vlastito djelo«. Istok, Indija posebno, u tom kompleksu Toroove »produktivne lektire« zauzimaju posebno mesto, pa je za njih rezervisan i poseban odjeljak knjige pod naslovom *Orijentalni uticaji*.

Uvodni pasus tog poglavlja ukazuje na specifičnosti koje su, u tom dobu, postojale u odnosu između američke kulture, kao dela kulture Zapada, i kulture Istoka. Bolesno i ponekad smešno čežnjiva za »dobrom starom Evropom«, duhovna kultura Amerike nije u prvi mah pokazivala mnogo interesovanja za Istok i Aziju: »Pred kraj osamnaestog stoljeća, brzi jedrenjaci, kliperi, pod zastavom Sjedinjenih Američkih Država, počeli su trgovacku razmjenu s Kinom. Ovo je bio prvi kontakt mlade nacije s Istokom. Međutim, do početka poimanja kulturnog značenja istočne tradicije moralo je da prođe još mnogo decenija. A i onda će uticaj Istoka dolaziti u Sjedinjene Američke Države i drugim putevima, prije svega posredstvom Evrope. Bez obzira na to što je evropski romantizam već ranije nagovijestio izuzetni značaj istočne kulture, Istok je za Amerikance bio bogato ali barbarsko područje, bez tradicije koja bi mogla da pruži bilo šta modernom čovjeku. Puritanski duh istočne obale, čiji se duh još uvijek snažno osjećao u američkoj kulturi, nije dozvoljavao prihvatanje mogućnosti drugog gledišta o odnosima između čovjeka, prirode i božanstva, niti mogućnost velike civilizacije zasnovane na nekoj drugoj religiji.« Konkretni uslovi za upoznavanje azijske duhovne tradicije su u to doba već postojali. Evropljani, a Englezi naročito, bili su već preveli najznačajnije »svete knjige Istoka« na svoje jezike: »Tlo za proučavanje orijentalne literature u Americi bilo je, prema tome, spremno; ono što je nedostajalo bila je intelektualna klima otvorenosti i prijemčivosti, koju će sa sobom donijeti Emerson, Toro i ostali transcendentalisti.«

Emerson je u Torou i probudio interesovanje za istočnu tradiciju, u vreme kad je ovaj, kao njegov sekretar i pomoćnik, živeo u njegovoj kući. Poput mnogih Evropljana, i njih dvojica su na Istoku nalazili ono u čemu su videli važan deo integralne ljudske svesti, a što je zapadnoj kulturi nedostajalo. Azijske kulture sadržale su gotove, prastare analogije njihovim vlastitim transcendentalističkim idejama; indijski Atman i Brahman bili su tako zapanjujuće bliski njihovim idejama o čovjeku i njegovoj Nadduši (Oversoul). Uopšte uvez, među klasičnim azijskim civilizacijama na Tora je najviše uticala indijska, a među delima indijske civilizacije — *Bhagavad Gita*. S njom se Toro prvi put sreć upravo dok je boravio kod Emersona, »pošto je Emerson, kako tvrdi Samborn, posjedovao u to vrijeme jedan od rijetkih primjeraka ove knjige u Americi«. Navodeći, zatim, odlomke iz Toroovih spisa posvećenih *Giti*, Radeljković kaže: »Svrha nizanja ovakvih novoda je prvenstveno u otkrivanju stepena do kojeg su gotovo sva Toroova djela natopljena *Bhagavad Gitom*. Glavno Toroovo delo, *Volden*, je i u tom smislu najkarakterističnije: »Postoji nekoliko dodirnih tačaka između *Voldena* i *Bhagavad Gite*. U prvom redu, i *Volden* je traženje odgovora na sveopšte pitanje zbog čega čovjek postoji i kako treba da živi. Toroov Krišna je priroda; u njoj on nalazi odgovore na svoje dileme, a njeno učenje je vrlo slično

poruci *Bhagavad Gite*. Sem Toroov čin odlaska na Volden, stvarni, ali naročito stilizovani u *Voldenu*, pokazuje duhovnu i suštinsku srodnost s onim idealima koji se ogledaju u Krišninem opisu životu jogija«. U jednom pismu prijatelju Toro kaže: »Do nekog stepena u rijetkim prilikama čak i ja sam jogi«.

No, Toroove zanose identifikacije s *Gitom* i indijskom tradicijom treba i s osetnom rezervom primati. I sam pesnik, on je zadovoljan što su krpne filosofske i etičke ideje u *Giti* kazane na pesnički način i pesničkim jezikom, i u tom pogledu ne može biti sumnje u njegovu duhovnu bliskost s tim uzorom: »U poređenju sa filosofijom Istoka možemo da kažemo«, navodi Toro, »da moderna Evropa još nije dala nijednog. Pored ogromne kosmičke filosofije *Bhagavad Gite* čak i naš Šekspir izgleda ponekad mladički zelen i samo praktičan«. Ali od ideja koje mu je ta indijska filosofija pružala, Toro je prihvatao samo one koje su mu odgovarale. Negacija realnosti i, pogotovu, svih manifestacija subjekta i individualnog života, dakle neke od najkrupnijih pretpostavki indijske misli, bile su mu potpuno strane, i u tom pogledu on je bio tipični Amerikanac svog doba, ponesen opštím, optimističkim zanosom vremena, mesta i naroda. »Pogotovo Toro, sa svojom vjerom u savršenstvo čovjeka, povezanom sa njegovim viđenjem ponovnog rađanja, kao očišćenja, nije mogao doslovno shvatiti ni u potpunosti prihvatići pesimizam koji je jedna od glavnih karakteristika indijske filosofije, ni beskonacni niz reinkarnacija koje nisu očišćenje ni novi početak, nego samo mukotrpana karika u lancu postojanja«. Za Tora je *Bhagavad Gita*, bez svake sumnje, močan izvor nadahnuća, ali vode koje iz tog izvora teku on će navesti »na svoju vodenicu«. Uprkos tome, dodir s ovim spisom i s indijskom tradicijom u celini predstavlja njegov najjači i najpotpunije ostvaren do dir s Istokom uopšte.

Za ostvarivanje analognog dodina s kineskom tradicijom u Toroovo vreme mislu postojali ni objektivni uslovi. O taoizmu, koji bi Toro morao biti blizak, pod uslovom da uspe da shvati njegove zgušnute metafore, u to vreme jedva se nešto znalo, u Americi ništa. Kinu je »zastupala« etička i državotvorna filosofija Konfučija i njegovih učenika, s kojim su njegova interesovanja imala malo zajedničkog. »Teško se oteti utisak da je Toro imao veoma malo srodnosti s tradicionalističkim stavovima Konfučija i Menciusa, čije su osnovne postavke u filosofiji bile da je očuvanje poretka, bilo u okviru porodice ili države, neophodno za opstanak bilo koje ljudske zajednice. Ipak, Toroova otvorenost i spremljenost da u sebi stranim sistemima mišljenja nađe srodne detalje pomogli su mu da i u konfučijanskoj misli nađe potvrdu svojih stavova i da preuzeme neke pojedinačne vidove ovog ogranka istočne mudrosti, bez obzira na razlike u mišljenjima. Prije svega, tu je izvjesna stilistička i filosofska srodnost: paradoksalnost Konfučijevih i Mencijusovih izreka bila je jedna od osobina njihovih djela koja je privlačila Tora. On njihove paradoksalne obrte uspešno koristi u *Voldenu* govoreći o nekim vidovima savremene američke civilizacije«.

Najmanje neposredno plodotvorni među Toroovim dodirima s civilizacijama Istoka bili su oni s Persijom, odnosno persijskom mističkom poezijom. Nju je Toro i doživljavao kao poeziju, to jest kao »tajnu« i kao formalno savršenstvo izraza, koje nije »pretak« u neke posebne ideje i nije koristio kao građu. Ali, zapravo, s druge strane, u osnovnim intelektualnim pretpostavkama ove poezije Toro je mogao da nađe više prave sličnosti sa svojim vlastitim idejama nego u *Bhagavad Giti*: »Toro u Sadijevom metaforičnom jeziku nalazi sebe i svoju sudbinu, i otkriva potvrdu svojih ideja o značaju i mogućnostima individualizma. Misaoni jezik persijskog mistika i američkog književnika je podudaran jer obojica svoju izražajnu snagu orpe iz prirode«.

»Literatura Istoka«, zaključuje Radeljković, »pružila je Toro dvostruku pomoć u oblikovanju njegovog intelektualnog svijeta. Filosofija *Bhagavad Gite* potvrdila je Toroovo ubjedjenje u suštinsku ispravnost vlastitih stavova i pokazala mu da su se ljudi pod drugim podnebljima, u drugim vremenskim sistemima, suočavali sa istim ili sličnim suštinskim dilemmama kao i on. Njen bogati pjesnički jezik ponukao je Tora na stvaranje novih legendi. Drugi orijentalni tekstovi pomogli su Torou u oblikovanju de-

talja u vlastitim djelima i dali im plastičnost i univerzalnost. ... Orientalna tradicija je jedan od stožera Toroove intelektualne baštine.«

Ne samo iz kulturno-istorijskih razloga, nego i zato što Toro još uvek i te kako može da bude inspirativan, bilo je vreme da man njegove ideje postanu dostupne u njihovom originalnom obliku, a studija Zvonimira Radeljkovića može u tom smislu mnogo da doprinese. Ono što tu studiju, međutim posebno odlikuje, jeste ne samo visok stepen naučne kompetencije, koji se u ovakvoj vrsti rada podrazumeva, nego i podjednako visok stepen sposobnosti identifikacije, empatije koju tema kakva je Toro neizostavno zahteva. Ta sposobnost, združena s prvom, i izvrsni književno-kritički i naučni rezultati koji su nastali kao plod te simbioze, valjda se nigde tako sjajno ne očituju kao tamo gde je reč o Torovim druženjima s kulturom Indije i Istoka.

Posledica Radeljkovićevog uosećavanja, unošenja u duh Torrova, jeste činjenica da Torov odnos prema tim njegovim indijskim izvorima nije prikazan kao odnos običnog naukovanja, šegrtovanja, nego kao odnos duhovne podudarnosti, koljanja duha. Radeljković je odlično uspeo da pokaze kako je Torovo druženje s indijskom filosofijom i književnošću, s *Bhagavad Gitom* posebno, na prvom mestu uspelo da podstakne ona svojstva koja su u njegovom duhu već postojala, da ga podrži pokazujući mu da »nije sam« sa svojim sklonostima pomalo nastranim u odnosu na tekuću svakidašnjicu, da mu pomogne u formulisanju onoga što je kao njeasne inagoveštaje već posedovao.

**RADE BOJANOVIĆ: »Psihologija međuljudskih odnosa«,
»Nolit«, Beograd, 1979.**

Piše: JELENA STAKIĆ

Među naslovima najnovijeg, trećeg kola »Nolitove« »Psihologije biblioteke« jedan privlači posebnu pažnju: *Psihologija međuljudskih odnosa*. Ova akutelna tema zanima najširi krug čitalaca, pogotovo što je obrađuje jedan domaći autor — beogradski psiholog Rade Bojanović.

Bojanović se za psihologiju međuljudskih odnosa više zanima, kao za predmet jedne, zasad nedovoljno diferencirane, posebne grane naučne psihologije, nego kao za temu čije različite strane osvetljavaju socijalnu, kliničku, radnu psihologiju ili neka druga razvijenija psihološka grana. No, on doprinose takvih grana psihologije međuljudskih odnosa ipak nije zaobišao i, uz razmatranja o tome šta bi trebalo da bude predmet psihologije međuljudskih odnosa kao posebne naučne discipline, ti doprinoси sačinjavaju drugi glavni tok njegove knjige.

U ove glavne tokove ulivaju se još dva, manja po obuhvatnosti, ali ne i po značaju. Uz predmet psihologije međuljudskih odnosa Bojanović razlaže svoja već poznata interesovanja za psihologiju demokratije i antidemokratije, za autoritarni i demokratsku ličnost, a uz pregled istraživačkih nalaza, koji se odnose na različite vidove ljudske interakcije i koji mahom potiču iz angloameričkih izvora, on prikazuje i rezultate novijih istraživanja sprovedenih u našoj zemlji.

Psihologija međuljudskih odnosa, smatra Rade Bojanović, bavi se proučavanjem interakcije između ljudi na svim društvenim nivoima; njen istraživačko polje veoma je prostrano i obuhvata miz različitih pojava, te je stoga postavlja problem razgraničenja ove i ostalih psiholoških disciplina. Bojanović veruje da je put konstituisanja psihologije međuljudskih odnosa kao naučne discipline — izučavanje osnovnih problema ljudske interakcije, to jest problema odnosa pojedinca i društva i kulture, pojedinca i drugih ljudi, ličnosti i ljudske interakcije, problema ljudskih odnosa na svim društvenim nivoima, problema suštinskog značenja interakcije. Što se osnovnih vrednosti koje treba da leže u temeljima psihologije međuljudskih odnosa tiče, Bojanović ističe da to treba da budu osnovne demokratske vrednosti. Ljudske odnose, piše autor, »treba vrednovati sa stanovišta u kojoj su meri represivni ili liberalni, u kojoj meri se kroz njih mogu (ili ne mogu) ispoljiti potencijali pojedinca; zatim da li omogućuju zadovoljenje potreba pojedinca i grupe, da li se određeni odnosi odvijaju u skladu s principom jednakosti članova grupe ili u skladu s nekim drugim principom itd.«

Nastojeci da po sopstvenoj preliminarnoj odredbi razvije predmet psihologije međuljudskih odnosa, Bojanović u tri po dužini nejednaka poglavija raspravlja o ličnosti i odnosima u društvu, o ličnosti i odnosima u organizaciji i o ličnosti i odnosima u grupi (karakteristično je da se autor zaustavio kod odnosa između pojedinaca, o čemu u knjizi nema ni reči).

Najviše prostora dato je razmatranju ličnosti, kulture i međuljudskih odnosa. Najkraće rečeno, autor smatra da nije moguće uopšteno govoriti o uticaju kulture na ličnost, već se može govoriti o dva bitno različita ishoda interakcije kulture i ličnosti: jedan bi bio reaktivni tip ličnosti, koji je više prozvod društvenih i kulturnih uticaja negoli drugi, autentični tip ličnosti, koji se, pak, odlikuje većom autonomnošću u odnosu na kulturu i društvo. »U trijadi: kultura, međuljudski odnosi, ličnost, ličnost je ključni fenomen« — zaključuje Rade Bojanović.

Ovo uverenje autora do punog je izražaja došlo u njegovim razmišljanjima o psihologiji demokratije i antidemokratije, o

samoupravljanju kao obliku demokratije i o jednom psihološkom viđenju razvoja samoupravljanja. Uslove za svestran razvoj ljudske ličnosti, ističe Bojanović, može da stvori samo integralno društveno samoupravljanje. Za pun razvoj samoupravljanja, pak, nalazi nekih psiholoških istraživanja pokazuju da je neophodno postojanje velikog broja pojedincova koji prihvataju samoupravljanje. Važno je naglasiti da to prihvatanje, po autoru, nije samo politički čin, već da protiče iz strukture ličnosti. »Sažeto i grubo rečeno — veli autor — razvoj samoupravljanja je zasnovan na razvoju demokratske, autentične ličnosti.«

Količko je takav tip ličnosti značajan u organizaciji i grupi pokazao je u narednim odeljcima, u kojima ima govora i o temama o ljudskoj prirodi, psihološkoj klimi organizacije, strukturi moći u radnoj organizaciji, konfliktima na radu i drugim značajnim pitanjima ljudske interakcije na nivou organizacije i radne grupe.

Knjiga *Psihologija međuljudskih odnosa* ne izdvaja se od većine ostalih iz ove biblioteke jedino po tome što je delo našeg autora, već i po tome što ne donosi puki neutralan pregled istraživačkih nalaza s jednog područja psihologije (ukoliko se ti nalazi, budući da potiču bezmalo isključivo s jedne, zapadne strane sveta, uopšte mogu nazvati neutralnima), nego je u njoj autor izložio i svoje lične stavove prema problemima o kojima govori. Samim tim knjiga poprima i polemički karakter.

Ovo nije prilika da se polemika započne, ali neophodno je učiniti jednu primedbu. Autor, doduše, nigde nije ni izrazio nameru da iole opširnije raspravlja o tome kako bi se moglo postići da u nekom društvu prevladaju demokratske, autonomne ličnosti (odgovor, uostalom, valja tražiti i daleko van granica psihologije); šteta je, međutim, što to ipak nije učinio, jer čitalac ostaje u nedoumici da li je, i ako jeste — kako, uopšte moguće razrešiti protivrečnost: psihološki posmatrano, naime, tek razvijeno integralno samoupravljanje omogućuje svestran razvoj ličnosti (daleko povoljan, što će reći razvoj u pravcu autonomije i demokratske ličnosti), a s druge strane samo su takve (autonomne i demokratske) ličnosti spremne da istinski prihvate samoupravljanje, bez čega se ono ne može razvijati: no u »trijadi ličnost, međuljudski odnosi, kultura« ličnost je ključni fenomen... Premda je dobro što je tako pitanje uopšte i pokrenuto izvan usko stručnih časopisa, ostaje utisak da profil »Nolitove« (male) »psihološke biblioteke« i Bojanovićeva knjiga nisu najbolje primereni jedno drugom. Autor je, očigledno, htio i imao da kaže više no što mu je prostor, iako za trećinu veći no za ostale knjige iz te biblioteke, dopuštao. Ne bi bilo ni mnogo ni preterano da smo umesto ove jedne dobili tri knjige: prvu s pregledom istraživačkih nalaza koji se tiču međuljudskih interakcija (i to zaista na svim nivoima, počev od odnosa između pojedinaca u najrazličitijim situacijama), drugu o psihološkim aspektima samoupravljanja, i treću u kojoj bi Rade Bojanović imao priliku da u punoj meri razvije svoje viđenje psihologije demokratije i antidemokratije, autonomne i reaktivne ličnosti. Nadamo se da na njih nećemo predugo čekati i verujemo da će Bojanovićeva *Psihologija međuljudskih odnosa* biti podsticaj da se one napišu.

bio8

8. beogradski jugoslovenski i biočlanarski (B. jugoslovenski i biočlanarski) 8th (yugoslav) beograd industrial plakat design

Vasko Krčmar: plakat